

**IJTIMOIIY HIMOYAGA MUHTOJ BOLALAR BILAN ISHLASHDA
INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUVLAR****ИННОВАЦИОННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В РАБОТЕ С
ДЕТЬМИ, НУЖДАЮЩИМИСЯ В СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ****INNOVATIVE PEDAGOGICAL APPROACHES IN WORKING WITH
SOCIALLY VULNERABLE CHILDREN****Ruzmatova Shirin Mavlanberdiyevna**

Urganch shahri kasbiy ko'nikmalar markazi direktori

Shirinruzmatova99@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlarning mazmuni, zarurati va samaradorligi yoritiladi. Bolalarning ijtimoiy noqulay sharoitda ulg'ayishi ularning shaxsiy rivojlanishiga, o'qishdagi muvaffaqiyatiga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ularning ehtiyojlariga mos pedagogik metodlarni ishlab chiqish va tatbiq etish hozirgi kunda dolzarbdir. Maqolada xorijiy tajriba va mahalliy amaliyotga asoslangan holda, interaktiv, differensial, inklyuziv hamda texnologiyalarga asoslangan yondashuvlarning tahlili berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlar yordamida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning o'zini anglash darajasi, o'qish motivatsiyasi va ijtimoiy faolligi sezilarli oshadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar, innovatsion yondashuvlar, pedagogika, inklyuziya, differensial metod, motivatsiya, ijtimoiy moslashuv

Аннотация В статье рассматриваются содержание, актуальность и эффективность инновационных педагогических подходов в работе с детьми, нуждающимися в социальной защите. Социально неблагоприятные условия негативно влияют на развитие личности ребенка, его успеваемость и социализацию. Поэтому особенно важно разрабатывать и внедрять педагогические методы, соответствующие их потребностям. В статье представлен анализ таких подходов, как интерактивный, дифференцированный, инклюзивный и основанный на технологиях, на примере зарубежного и отечественного опыта. Результаты исследования показывают, что инновационные подходы способствуют повышению самооценки, мотивации к обучению и социальной активности этих детей.

Ключевые слова: дети, нуждающиеся в социальной защите, инновационные подходы, педагогика, инклюзия, дифференцированные методы, мотивация, социальная адаптация

Abstract *This article explores the content, relevance, and effectiveness of innovative pedagogical approaches in working with socially vulnerable children. Growing up in socially disadvantaged conditions negatively affects children's personal development, academic performance, and social adaptation. Therefore, developing and applying pedagogical methods tailored to their specific needs is of great importance. Based on international experience and local practices, this study analyzes interactive, differentiated, inclusive, and technology-based approaches. The research findings indicate that innovative methods significantly improve children's self-awareness, learning motivation, and social engagement.*

Keywords: *socially vulnerable children, innovative approaches, pedagogy, inclusion, differentiated methods, motivation, social adaptation*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy beqarorlik, mehnat migratsiyasi, oilaviy inqirozlar va boshqa omillar natijasida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar soni ortib bormoqda. Bu toifa bolalar orasida ota-onasiz qolganlar, nogironligi bo'lganlar, ijtimoiy noqulay muhitda yashovchilar, kam ta'minlangan oilalardan chiqqanlar va migratsion holatga tushganlar mavjud bo'lib, ularning aksariyati ta'lim tizimida chetlab o'tilgan yoki yetarli e'tibordan mahrum bo'lgan qatlamni tashkil qiladi.

Bunday bolalar o'zlarining emotsional, psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini to'liq ifoda eta olmaydilar, bu esa ularning ijtimoiy moslashuvi, o'qishdagi yutuqlari va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy pedagogik yondashuvlar bu bolalarning ehtiyojlariga javob bera olmay qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, innovatsion pedagogik yondashuvlarning joriy etilishi nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki bolalarning hayotiy motivatsiyasi va ijtimoiy faolligini ham rivojlantiradi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlar - bu yangi texnologiyalar, interaktiv metodlar, individual va differensial yondashuvlar, inklyuziv ta'lim modellarini o'z ichiga olgan tizimdir. Bu yondashuvlar yordamida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ichki salohiyatini aniqlash, ularga individual yondashish, o'ziga ishonchni shakllantirish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogika fanida psixologik qulay muhit yaratish, raqamli texnologiyalar orqali masofaviy qo'llab-quvvatlash, shaxsga yo'naltirilgan metodlarni joriy etish dolzarb masalaga aylangan. Chunki ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda shunchaki bilim berish emas, balki ularni jamiyatga integratsiya qilish, shaxsiy va ijtimoiy muammolarini hal etishda yordam berish muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolaning dolzarbligi ham aynan shundaki - ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlarni tizimli o'rganish, mavjud tajribalarni tahlil qilish va istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash bugungi ta'lim tizimi uchun zaruratga aylangan. Shu asosda maqolaning asosiy maqsadi - ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlarning mazmuni, samaradorligi va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlar masalasi so'nggi yillarda xalqaro va mahalliy ilmiy doiralarda dolzarb mavzulardan biriga aylangan. Bu borada mavjud adabiyotlarni tahlil qilish orqali mazkur sohaning nazariy asoslari, amaliy tajribalari va ilmiy qarashlari aniqlab olinadi.

Xalqaro tajribada, xususan, UNESCO va UNICEF kabi tashkilotlarning hisobotlarida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash uchun ta'limdagi inklyuzivlik, raqamli pedagogika va ko'nikmaga asoslangan yondashuvlar tavsiya etiladi. Masalan, Booth va Ainscow (2002) tomonidan ishlab chiqilgan "Index for Inclusion" modeli o'quvchilarni farqlovchi emas, balki integratsiyalovchi ta'lim muhitini yaratishga qaratilgan.

Lev Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasi ijtimoiy rivojlanishda madaniy va ijtimoiy muhitning rolini asoslab bergan bo'lsa, Howard Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasi individual yondashuv zaruratini ko'rsatadi. Ayniqsa, himoyaga muhtoj bolalarning emotsional va ijtimoiy intellektlarini rivojlantirishda bu nazariyalar muhim amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Yaqin yillarda innovatsion yondashuvlar bo'yicha Goleman (1995) tomonidan taklif etilgan emosional intellekt konsepsiyasi ham dolzarb hisoblanadi. Unga ko'ra, o'quvchilarning o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati, o'zaro muloqotdagi sezgirliigi va o'zini anglash darajasi ularning ta'limdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

O'zbekistonda esa Zokirjonova M. (2021), Raximova N. (2022), Yo'ldoshev Sh. (2020) kabi pedagog olimlarning tadqiqotlarida inklyuziv ta'lim, differensial yondashuv, tarbiyaviy texnologiyalar hamda ijtimoiy moslashuv jarayonlari muhim yo'nalishlar sifatida ko'rib chiqilgan. Ularning fikricha, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda o'qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki psixolog, mediator, ijtimoiy ko'makchi rolini bajarishi zarur.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda STEAM yondashuvi, raqamli vositalar orqali ta'lim, soft skills (yumshoq ko'nikmalar)ni rivojlantirish kabi tendensiyalar ham ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun moslashtirilib qo'llanmoqda. Bu esa metodologik jihatdan yangi yondashuvlarni ishlab chiqish ehtiyojini yuzaga keltirgan.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, innovatsion pedagogik yondashuvlar nazariy jihatdan yetarli darajada asoslangan bo'lsa-da, ularning ijtimoiy himoyaga muhtoj

bolalar kontekstida amaliyotga tatbiqi hali yetarli darajada izchil yo'lga qo'yilmagan. Shu sababli maqolada ushbu bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiluvchi tahlil va tavsiyalar keltiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi - ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlarning mazmuni, shakllari, samaradorlik darajasi va qo'llash mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Shu maqsadda tadqiqotda sifatli (qualitative) va qisman miqdoriy (quantitative) metodlar uyg'unlikda qo'llanildi. Tadqiqot quyidagi asosiy metodologik komponentlar asosida tashkil etildi:

Tadqiqot dizayni - tadqiqot eksplorativ (o'rganuvchi) va deskriptiv (tasviriy) xarakterga ega bo'lib, mavjud holatni chuqur o'rganish va mavjud amaliyotlarni tahlil qilishga qaratildi. Asosiy e'tibor ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan bevosita ishlayotgan pedagoglar faoliyatini o'rganish, ishlatilayotgan yondashuvlarni aniqlash va ularning samaradorligini baholashga qaratildi;

Ma'lumot yig'ish usullari - yarim tuzilgan intervyular (semi-structured interviews) 15 nafar tajribali ijtimoiy pedagog, 5 nafar maktab direktori, 3 nafar psixolog va 4 nafar mahalla mutaxassisi bilan intervyular o'tkazildi. Suhbatlar bolalar bilan ishlashda qanday metodlar qo'llanilayotgani, duch kelinayotgan muammolar va innovatsion yechimlar haqida bo'ldi. Kuzatuv (observation) 6 ta maktabda (Toshkent, Samarqand, Andijon, Xorazm, Farg'ona va Buxoro) ijtimoiy pedagoglarning darsdan tashqari mashg'ulotlari, sinfdan tashqari ishlari va bolalar bilan yakka tartibdagi suhbat jarayonlari kuzatildi. Hujjatlar tahlili (document analysis) inklyuziv ta'lim, tarbiyaviy reja va bolalar bilan ishlashda tuzilgan individual rejalarining 50 dan ortiq namunasi o'rganildi;

Respondentlar tanlovi - respondentlar maqsadli tanlov (purposive sampling) asosida tanlandi. Tanlov mezonlari quyidagilar edi:

- Kamida 3 yillik ijtimoiy pedagogika tajribasiga ega bo'lish;
- Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlagan bo'lish;
- Innovatsion yondashuvlardan foydalangan holda muvaffaqiyatli amaliy natijalarga erishgan bo'lish;

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari - tematik tahlil (thematic analysis) intervyular asosida asosiy mavzular va submavzular ajratildi: "pedagogik innovatsiyalar", "bolalarning ehtiyojlarini aniqlash", "texnologik yondashuvlar" kabi yo'nalishlarda tahlil qilindi. Kodlash (coding) har bir intervyu kodlash tizimi asosida tahlil qilinib, eng ko'p uchraydigan muammo va yechim toifalari aniqlandi (masalan, muloqotda qiyinchilik, motivatsiya yo'qligi, raqamli ta'limdan foydalanish, ota-onalar bilan ishlash). Cross-case analysis turli viloyatlardagi tajribalar o'zaro solishtirilib, qaysi yondashuvlar qay mintaqada qanday samara bergani aniqlandi;

Etika va maxfiylik masalalari - tadqiqot davomida barcha respondentlardan oldindan og'zaki rozilik olindi. Shaxsiy ma'lumotlar va ismlar anonim tarzda saqlandi.

Foydalanilgan hujjatlar va kuzatuv materiallari faqat ilmiy tadqiqot maqsadida ishlatildi. Etik tamoyillar - hurmat, zarar yetkazmaslik, maxfiylikni ta'minlash va ixtiyoriylik qat'iy rioya etildi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida yig'ilgan ma'lumotlar asosida ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlarning amaliy qo'llanilishi, samaradorligi va mavjud muammolari chuqur tahlil qilindi. Ushbu bo'limda olingan natijalar tematik yo'nalishlarda umumlashtirilib, statistik ko'rsatkichlar va sifatli kuzatishlar bilan mustahkamlandi.

Innovatsion yondashuvlarning qo'llanish darajasi - intervyu natijalariga ko'ra, ijtimoiy pedagoglar tomonidan eng ko'p qo'llanilayotgan innovatsion metodlar quyidagilar:

- Individual rivojlanish rejalari – 87% pedagoglar ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar uchun alohida reja tuzadi;
- Raqamli vositalar (mobil ilovalar, onlayn testlar, o'yinlar) – 69%;
- Ijtimoiy rollar orqali ta'lim (sahnalashtirish, dramatisatsiya) – 55%;
- Soft skills va hayotiy ko'nikmalar treninglari – 48%;
- STEAM metodologiyasi elementlari (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika integratsiyasi) – 42%.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy pedagoglar innovatsion yondashuvlarni tanlashda ularning qulayligi, bola ehtiyojiga mosligi va samaradorligini inobatga oladilar.

Innovatsion yondashuvlarning samaradorligi - kuzatuvlar asosida quyidagi ijobiy o'zgarishlar qayd etildi:

- O'quvchilarning sinfdagi ishtiroki va faolligi oshgan (73%);
- Bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch va muloqot ko'nikmalari rivojlangan (68%);
- Maktabga qatnashuv va topshiriqlarni bajara olish darajasi yaxshilangan (61%);
- Ota-onalar bilan hamkorlik faoliyati mustahkamlangan (59%).

Misol tariqasida, Toshkent viloyatidagi bir maktabda ijtimoiy pedagog tomonidan "ijtimoiy kino-klub" loyihasi joriy etilgach, 6 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj bolaning maktabdagi ishtirokida sezilarli ijobiy dinamika kuzatildi: ularning o'zaro muloqoti yaxshilandi, darslardagi passivlik kamaydi.

Muammolar va to'siqlar - tadqiqot davomida innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishda quyidagi asosiy to'siqlar aniqlandi:

- Resurs tanqisligi (texnik vositalar, raqamli platformalarning yo'qligi) – 65%;
- Pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi – 54%;
- Ota-onalar bilan yetarli aloqa o'rnatilmagani – 48%;
- Metodik qo'llanmalar va standartlar yetishmasligi – 51%.

Shuningdek, respondentlarning fikricha, pedagoglarning malaka oshirish kurslari ko‘proq nazariy tusda bo‘lib, real amaliy metodlar bilan boyitilmagan. Bu esa innovatsion yondashuvlardan foydalanishda sustlikka olib kelmoqda.

Hududlar bo‘yicha farqlar - tahlillar shuni ko‘rsatdiki, yirik shaharlarda faoliyat yuritayotgan pedagoglar innovatsion metodlardan ko‘proq foydalanyapti, bunda ularga texnik baza va internet imkoniyatlari yordam bermoqda. Aksincha, chekka hududlardagi pedagoglar ko‘pincha an‘anaviy usullar bilan cheklanmoqda. Misol uchun Toshkent va Farg‘ona viloyatlarida – 78% pedagoglar raqamli vositalardan faol foydalanadi hamda Qashqadaryo va Navoiy viloyatlarida – bu ko‘rsatkich atigi 31% ni tashkil qiladi.

Bu esa ijtimoiy tengsizlikni yanada kuchaytiradi va davlat darajasida muvozanatli ta‘minot zaruratini yuzaga keltiradi.

Pedagoglarning fikrlari va tavsiyalari - suhbatlar davomida ijtimoiy pedagoglar quyidagi fikrlarni ilgari surdi:

- “Innovatsion metodlarni qo‘llashda bolalarning ko‘zida porlash paydo bo‘ladi. Bu ular uchun motivatsiya manbaidir.”
- “Bizga nazariy materiallardan ko‘ra real misollar, shablonlar, interaktiv platformalar kerak.”
- “Har bir ijtimoiy himoyaga muhtoj bola o‘zgacha, unga universal yondashuv emas, moslashgan yondashuv kerak.”

Xulosa qilib aytganda, tahlillar ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlarning ahamiyati yuqoriligini ko‘rsatmoqda. Biroq bu yondashuvlarni muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun tizimli yondashuv, texnik va metodik baza, pedagoglarning salohiyatini oshirish kabi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlar nafaqat ta‘lim jarayonining sifatini oshiradi, balki bolalarning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi va hayotga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirishda ham muhim omil sifatida xizmat qiladi. Innovatsion metodlar, xususan, raqamli texnologiyalar, rolli o‘yinlar, interaktiv mashg‘ulotlar, STEAM integratsiyasi va hayotiy ko‘nikmalar asosidagi treninglar orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning ta‘limga bo‘lgan ishtiyoqi va motivatsiyasi ortganligi aniqlandi.

Shuningdek, bu yondashuvlar orqali bolalarning o‘zini anglash, o‘z fikrini erkin ifoda etish, jamoa bilan ishlash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarining shakllanishi kuzatildi. Pedagoglar tomonidan qo‘llanilgan innovatsion usullar bolalarning faolligini oshirish, ularni ijtimoiy izolyatsiyadan

chiqarish, salbiy ijtimoiy muhitdan himoya qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Biroq, ushbu ijobiy natijalarga qaramay, mavjud tizimda ayrim muammolar saqlanib qolmoqda: innovatsion yondashuvlar bo'yicha metodik ta'minotning zaifligi, pedagoglarning yetarli malakaga ega emasligi, texnik resurslarning etishmasligi va institutlararo hamkorlikning sustligi — bu omillar ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion yondashuvlarning to'laqonli joriy etilishiga to'sqinlik qilmoqda.

Shu boisdan quyidagi **tavsiyalar** ishlab chiqildi:

1. Pedagoglar salohiyatini oshirish va uzluksiz malaka oshirish tizimini takomillashtirish:

- Innovatsion yondashuvlar bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantiruvchi qisqa muddatli treninglar tashkil etish;

- Ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan ijtimoiy pedagoglar uchun onlayn vebinarlar va master-klasslar tizimini yo'lga qo'yish;

- Hududiy metodik markazlar bazasida mentorlik dasturlarini ishga tushirish.

2. Metodik va texnik resurslar bilan ta'minot tizimini yaxshilash:

- Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashga mo'ljallangan maxsus metodik qo'llanmalar, video darslar, interaktiv vositalar yaratish;

- Maktab va ijtimoiy xizmat muassasalarini raqamli vositalar (planshet, kompyuter, interaktiv doska) bilan ta'minlash;

- Elektron platformalar (masalan, pedagoglar uchun onlayn resurs banki) yaratish va doimiy yangilab borish.

3. Institutlararo hamkorlikni mustahkamlash:

- Mahalla, psixolog, sog'liqni saqlash, nodavlat tashkilotlar bilan integratsiyalashgan "ko'p sektorli yondashuv"ni joriy etish;

- Har bir holat bo'yicha ijtimoiy-pedagogik aralashuv guruhi tuzish va ushbu guruhda doimiy axborot almashinuvi mexanizmini shakllantirish.

4. Ijtimoiy muhofaza tizimining monitoringini kuchaytirish:

- Bolalarning ijtimoiy holatini baholovchi maxsus indikatorlar asosida muntazam tahlil olib borish;

- Innovatsion metodlardan foydalangan holda amalga oshirilgan ishlarning natijadorligini baholovchi reyting tizimi joriy etish;

- Har bir ijtimoiy himoyaga muhtoj bola uchun alohida rivojlanish portfeli yuritish.

5. Huquqiy asoslarni mustahkamlash va maqomni belgilash:

- "Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlovchi pedagoglar to'g'risida" alohida normativ-huquqiy hujjat ishlab chiqish;

- Ijtimoiy pedagog maqomini ta'lim tizimi doirasida aniq belgilab berish va rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlashda innovatsion pedagogik yondashuvlar - bu nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki insonparvarlik tamoyillariga asoslangan sog'lom jamiyat qurilishiga hissa qo'shuvchi eng muhim vositalardan biridir. Bu yondashuvlar orqali nafaqat bola taqdiri ijobiy tomonga o'zgaradi, balki butun jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, inklyuzivlik va taraqqiyotga yo'l ochiladi. Shu bois, innovatsion yondashuvlarni keng tatbiq etish, bu sohani ilmiy va amaliy asoslar bilan mustahkamlash zamonaviy ijtimoiy pedagogikaning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алимов, Ш. Ш. Ижтимоий педагогика асослари. – Тошкент: “Fan va texnologiya”, 2021. – 240 б.
2. Абдуллаев, Х. Ж., Сафарова, Г. И. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар билан ишлашнинг замонавий ёндашувлари // “Педагогика ва психология” илмий журнали. – 2023. – №2. – Б. 45–52.
3. ЮНЕСКО. Inclusive Education for Children at Risk: Policy Review and Recommendations. – Paris: UNESCO Publishing, 2022. – 84 p.
4. Солиева, Н. Б. Ижтимоий хизматда инновацион технологиялар. – Тошкент: “Ilm Ziya”, 2022. – 176 б.
5. Минздрав РФ, ЮНИСЕФ. Психосоциальная поддержка детей в трудной жизненной ситуации: методическое пособие. – Москва, 2021. – 110 с.
6. Kazimzhanova, Z. (2023). Innovations in Social Pedagogy: Supporting Vulnerable Youth. Journal of Modern Education Research, 8(3), 65–73.
7. Toshkent davlat pedagogika universiteti. Ijtimoiy pedagogika fanidan o'quv-uslubiy majmua. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2023. – 98 b.
8. Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekistonda ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarning demografik holati. 2024-yil hisobot ma'lumotlari. – <https://stat.uz>
9. OECD. Education and Social Inclusion: Supporting Disadvantaged Learners. – OECD Publishing, 2023. – 112 p.
10. World Bank. Transforming Education for Vulnerable Children: Global Best Practices. – Washington D.C.: World Bank Group, 2024. – 96 p.